

ВСП «Львівський навчально-науковий центр професійної освіти»
Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького
ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут»
Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Францыска Скарыны

Subdivision “Lviv Educational and Scientifical Center of Professional Education”
of M.P. Drahomanov National Pedagogical University
Danylo Halytskyy Lviv National Medical University
Subdivision of National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
“Berezhany Agrotechnical Institute”
Francisk Skorina Gomel State University

**СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ОСВІТИ Й НАУКИ:
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**
ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ
Випуск 6

**MODERN TRENDS IN DEVELOPMENT OF EDUCATION AND
SCIENCE: PROBLEMS AND PERSPECTIVES**
COLLECTION OF SCIENTIFIC WORKS
Issue 6

Київ – Львів – Бережани – Гомель
2020

Kyiv– Lviv – Berezhany – Gomel
2020

УДК: 37. 01 : 001

ISSN 2663-9718

Сучасні тенденції розвитку освіти й науки : проблеми та перспективи:
зб. наук. праць / [гол.ред. Ю.І. Колісник-Гуменюк]. Київ–Львів–Бережани–
Гомель, 2020. Вип. 6. 469 с.

Головний редактор:

Колісник-Гуменюк Ю.І., кандидат педагогічних наук (м. Львів, Україна)

Редакційна колегія:

Шевченко В.В., кандидат педагогічних наук, професор (м.Київ, Україна)

Кільдеров Д.Е., кандидат педагогічних наук, професор (м.Київ, Україна)

Литвин А.В., доктор педагогічних наук, професор (м. Львів, Україна)

Руденко Л.А., доктор педагогічних наук, ст.н.с. (м. Львів, Україна)

Жибак М.М., доктор економічних наук, професор (м. Бережани, Україна)

Олійник П.В., доктор фармацевтичних наук, професор (м. Львів, Україна)

Чаплик В.В., кандидат медичних наук, доцент (м. Львів, Україна)

Копельчак М.П., кандидат педагогічних наук, доцент (м. Львів, Україна)

Гуменюк О.М., кандидат педагогічних наук, доцент (м. Львів, Україна)

Гуменюк В.В., кандидат педагогічних наук (м. Львів, Україна)

Бейзеров В.А., кандидат педагогічних наук, доцент (м. Гомель, Республіка Білорусь)

Дворак В.Н., кандидат педагогічних наук, доцент (м. Гомель, Республіка Білорусь)

Гурська І.С., кандидат економічних наук, доцент (м. Бережани, Україна)

Технічна верстка:

Гуменюк В.В., кандидат педагогічних наук (м. Львів, Україна)

Переклад англійською мовою:

Гуменюк В.В., Дубовик О.В. (м. Львів, Україна)

У збірнику наукових праць відомі дослідники, педагоги-практики середніх загальноосвітніх шкіл, професійно-технічних навчальних закладів, працівники вищих навчальних закладів I-II і III-IV рівнів акредитації висвітлюють теоретичні й прикладні аспекти впровадження сучасних інформаційних технологій та інноваційних методів навчання у підготовці кваліфікованих робітників, молодших спеціалістів, бакалаврів, спеціалістів і магістрів.

Статті збірника подано в авторській редакції. Повну відповідальність за достовірну інформацію несуть учасники, їх наукові керівники та рецензенти.

Видання розраховане на науковців і педагогів-практиків загальноосвітніх шкіл, професійно-технічних та вищих навчальних закладів, працівників інститутів післядипломної педагогічної освіти.

© ВСП «Львівський навчально-науковий центр професійної освіти»

Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 2020

© Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, 2020

© ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут», 2020

© Гомельські дзяржаўны ўніверсітэт імя Францыска Скарыны, 2020

© Автори статей, 2020

<i>Латишевська Катерина</i> <i>Latyshevskaya Kateryna</i>	ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ «МОРАЛЬНА КУЛЬТУРА ВЧИТЕЛЯ» PHILOSOPHICAL ANALYSIS OF THE CONCEPT “TEACHER’S MORAL CULTURE”	102
<i>Людвикевич Анастасія</i> <i>Lyudvikevich Anastasiya</i>	ВОЗМОЖНОСТІ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПРИЕМОВ АРТ-ТЕРАПИИ В КОРРЕКЦИОННОЙ РАБОТЕ С ДЕТЬМИ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА С РАССТРОЙСТВОМ АУТИСТИЧЕСКОГО СПЕКТРА OPPORTUNITIES FOR USING ART-THERAPY METHODS FOR CORRECTIVE WORK WITH CHILDREN OF YOUNGER SCHOOL AGAINST DISORDERS OF AUTISM SPECTRUM	110
<i>Орейда Віра</i> <i>Oreida Vira</i>	МИСТЕЦТВО СТОРИТЕЛІНГУ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ THE ART OF STORYTELLING IN EDUCATIONAL PROCESS	113
<i>Писаревська Олена</i> <i>Pysarevska Olena</i>	ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ- МІЖНАРОДНИКІВ НА ПЕРШОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЦИКЛІ В УНІВЕРСИТЕТАХ ФРАНЦІЇ ORGANIZATIONAL AND PROCEDURAL FEATURE OF FORMATION OF STRATEGIC COMPETENCE OF FUTURE INTERNATIONAL LAWYERS IN THE FIRST EDUCATIONAL CYCLE OF FRENCH UNIVERSITIES	117
<i>Rogozhinskaya Tatyana</i> <i>Рогожинская Татьяна</i>	PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE DEVELOPMENT OF COMMUNICATION SKILLS IN THE PROCESS OF TRAINING A FOREIGN LANGUAGE TEACHER ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ РАЗВИТИЯ КОММУНИКАТИВНЫХ НАВЫКОВ В ПРОЦЕССЕ ПОДГОТОВКИ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА	122
<i>Черниш Любов</i> <i>Chernysh Liubov</i>	СУТНІСТЬ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ІНТЕГРАТИВНО- ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ THE ESSENCE AND ORGANIZATION OF THE INTEGRATIVE-COGNITIVE ACTIVITIES OF YOUNGER PUPILS	126
<i>Сидоренко Ольга</i> <i>Sidorenko Olga</i>	ИНКЛЮЗИВНАЯ ПЛОЩАДКА КАК СРЕДСТВО ФОРМИРОВАНИЯ ИНКЛЮЗИВНОГО ПРОСТРАНСТВА ДЛЯ СУБЪЕКТОВ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА В РАЗНЫХ ВИДАХ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ INCLUSIVE PLATFORM AS A MEANS OF CREATING AN INCLUSIVE SPACE FOR THE SUBJECTS OF THE EDUCATIONAL PROCESS IN DIFFERENT TYPES OF ACTIVITIES	132

УДК – 17.022: 37.011.-051

*Латишевська Катерина, аспірантка
Львівський державний університет безпеки життєдіяльності
Львів, Україна*

ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ «МОРАЛЬНА КУЛЬТУРА ВЧИТЕЛЯ»

Професійна підготовка педагога – це не лише ґрунтовне набуття суто фахових знань, вмій, навичок. Це ще й формування особистісних якостей, без яких не може бути його цілісності. Особливо важлива роль серед розмаїття особистісних характеристик належить моральній культурі, духовним цінностям особистості педагога. Саме тому зосереджена увага на питаннях взаємозв'язку родових понять «мораль» і «культура», їх інтегративному значенні і смислу у процесі формування особистості вчителя.

Ключові слова: мораль, культура, моральна культура, особистість, вчитель, духовність.

*Latyshevska Kateryna, postgraduate student
Lviv State University of Life Safety
Lviv, Ukraine*

PHILOSOPHICAL ANALYSIS OF THE CONCEPT “TEACHER’S MORAL CULTURE”

Teacher training is not only a thorough acquisition of purely professional knowledge, skills and skills. It is also the formation of personal qualities, without which its integrity cannot be. Particularly important among the diversity of personal characteristics belongs to the moral culture, spiritual values of the personality of the teacher. That is why attention is focused on the interrelationship of generic notions of "morality" and "culture", their integrative meaning and meaning in the process of forming a teacher's personality.

Keywords: morality, culture, moral culture, personality, teacher, spirituality.

Вивчення значного масиву джерел з наук філософія, етика, психологія і педагогіка [1; 2; 5; 8; 9] засвідчує, що поняття «мораль» традиційно трактується вченими, як сфера (спосіб) нормативної регуляції діяльності людини в суспільстві, особлива форма суспільної свідомості та вид суспільних відносин. З такого розуміння випливає, що головною в моралі є її регулятивна функція. Безумовно, заперечувати цій думці важко, натомість зазначимо, що мораль здійснює багато інших функцій: світоглядну, аксіологічну, гносеологічну, виховну та ін., отже, на нашу думку, не можна обмежуватися лише регулятивною функцією. З іншого боку, мораль є не лише формою суспільної, а й особистісної свідомості та самосвідомості (саморефлексії). Такого погляду ми будемо дотримуватися у своєму дослідженні.

Зазначимо й наступне: Аристотель у своїх працях «Євдемова етика», «Нікомахова етика», «Афінська політика» та ін. визначив роль і місце науки етики, надав їй та моралі роль практичного, діяльного характеру. Філософ доводив, що мораль володіє великою позитивною, спонукальною силою. Без

моралі життя в суспільстві було б неможливим, оскільки в ньому переважали б агресія, нестримне хижацтво. Такий стан часто-густо ми споглядаємо і сьогодні: там, де людині бракує моралі, у ній переважають тваринні інстинкти і почуття підпорядкування іншої людини, бажання насильницьким шляхом позбавити її того, що вона має згідно природного й соціального права. Особливо помітним такий стан є тоді, коли суспільство не досягло правового рівня розвитку. У суспільстві, де право, закон не діють, за влучним висловлюванням філософа Т. Гоббса: «Людина людині – вовк», тут панує «війна всіх проти всіх». Отже, людина стає невільною, рабом речей і власних пристрастей, які вона не в стані подолати. Саме тому, на думку мислителя, формування моральної свідомості особистості, відповідальності, людських відносин має бути головним у діяльності учителя. Останній, як і батьки дітей, повинні мати високий авторитет. Лише за цієї умови учитель, разом з батьками, здатний виховати у дітей почуття доброти і любові, обов'язку, совісті, честі і справедливості.

На думку видатного етика Б. Спінози, мораль – це розум і душа людини, вона робить людину щасливою, досконалою. Мораль, з погляду мислителя – це та зірка, яка вказує людині шлях до гуманізму. Мораль людини має бути активною, дієвою. Ідеалом моральності для мислителя була та людина, яка керується у своїх вчинках не стільки почуттями, як розумом. Аморальна людина впадає в рабство своїх афектів, які врешті-решт призведуть її до деморалізації і неминучої загибелі.

Б. Спіноза послідовно обстоював думку, згідно з якою учитель у процесі виховання має враховувати природний, «розумний егоїзм» дитини. Кожна людина у своїй поведінці виходить з міркувань особистої користі, вигоди. На його думку, розрахунок вигоди створює важіль і життєвий нерв усіх людських дій» [9]. Надзвичайно цікавою і плідною є думка мислителя про те, що учитель у процесі формування моральної культури особистості учня, повинен вивчати весь його духовний світ, оцінювати його вчинки із сутності і якості самого вчинку, а не із здібностей і здатностей особи, яка здійснює цей вчинок. Не висміювати вчинки, не засмучуватися ними і не проклинати їх, а розуміти їх – ось життєве кредо Бенедикта Спінози.

Поняття «мораль» у видатного німецького філософа – І. Канта, носить суб'єктивістський характер. Мислитель наголошував, що мораль – це передусім почуття обов'язку людини. З цього приводу вчений писав, що моральна філософія повинна існувати у тісному взаємозв'язку з ідеєю обов'язку й моральними законами. Натомість моральний закон, утворюючи основу обов'язку і моральної культури особистості, містить у собі абсолютну необхідність та існує в поняттях чистого розуму, апріорно, тобто, до досвіду. Обов'язок визначає міру моральності людини. В «Лекціях з етики» І. Кант обґрунтовував ідею доброї волі і категоричного імперативу. Згідно з його

формулою існує лише один категоричний імператив, а саме: чини лише згідно з такою максимою, керуючись якою ти водночас можеш побажати, щоби вона стала загальним законом [3, с. 260]. І далі філософ конкретизує цю думку: «Чини так, щоби ти завжди ставився до людства і в своїй особі, і в особі будь-якої іншої так само, як до мети, і ніколи не ставився б до неї як до засобу».

Натомість інший видатний представник німецької класичної філософії – Г. Гегель, критично підійшов до поглядів І. Канта, його суб'єктивного розуміння сутності моралі. З цього приводу він писав: «Завдяки розповсюдженому погляду, що моральну природу вчинку визначає виключно суб'єктивне переконання, сталося, що в наші дні значно менше, ніж у минулому говорять про лицемірство, бо в основі визначення зла як лицемірства міститься уява, згідно з якою відомі вчинки у собі і для себе суть проступки, вади, злочини і що той, хто їх здійснює, достеменно знає, що вони саме такі, оскільки знання і визнання ними основоположень зовнішніх дій, благочестя і права виявляється саме у тій видимості, у якій вони ними зловживають» [2, с. 190-191]. На противагу Канту, Г. Гегель запропонував об'єктивістський підхід у визначенні сутності і змісту моралі. Поняття «мораль» мислитель обґрунтовував, виходячи із абсолютної ідеї. Мораль – це вияв абсолютного Духа. На думку Г. Гегеля весь навчально-виховний процес слід організовувати таким чином, у якому б учитель був здатним піднімати дитину із її природного стану до вищого (морально-духовного, культурного), вести її від нижчих форм життєдіяльності до осмисленої людської діяльності. Вияв моральності дитини, її вчинки Г. Гегель діалектично взаємопов'язував із сформованим у неї логічним мисленням, розумом.

Г. Сковорода, розробляючи курс християнської етики доводив, що ця наука є найпотрібнішою для людини, оскільки опанування нею робить людину щасливою, милосердною, совісною, справедливою, отже, моральною. У трактаті «Вхідні двері до доброго християнського життя» він писав: «Нема нічого солодшого для людини й нічого потрібнішого за щастя, нема ж нічого й легшого за це» [8, с. 36]. І далі філософ переконливо доводить: не потрібно шукати щастя поза собою, за морем, в якихось кращих країнах, воно перебуває всередині нас, в нашому серці. Філософія серця Г. Сковороди наскрізь просякнута добром, любов'ю до іншого. Щастя дається людині Богом даремно скрізь і завжди, треба лише вміти його відчутти і плекати, не загубити. Особливо ця думка українського любомудра є на часі сьогодні, коли руйнуються моральні норми і принципи, деформується свідомість не лише молодих, а й дорослих людей. Можна сказати, що подекуди аморальність давно переступила «червону лінію», у школах виникло таке явище, як «булінг», з його цинізмом, нестримною агресією дітей, чого раніше ніколи не було. Значною мірою така ситуація спричиняється і вчителями, які найперше покликані своєю професією гуманізувати свідомість

дитини, наповнити її серце добром, радістю, позитивним ставленням до інших і життя в цілому.

Сучасне розуміння сутності і змісту моралі зустрічаємо у працях відомих етиків: Л. Архангельського, М. Горлача, А. Гусейнова, І. Кона, В. Кременя, В. Малахова та ін. Зокрема В. Малахов пише: «... мораль постає як такий практично-оцінний спосіб відношення людини до дійсності, котрий регулює поведінку людей з точки зору принципового протиставлення добра і зла» [5, с. 21]. Отже, сутність моралі філософ передусім вбачає у суперечливій єдності добра і зла. Для автора такий підхід є найістотнішим, хоча ним він не обмежує «моральне поле» власних міркувань, роздумів. У педагогічній думці поняття «мораль» зазвичай трактується як система ідей, норм, правил, законів, які спрямовані на утвердження гуманних, людських взаємин між людьми, їх добротворчість і добродію (Г. Васянович, А. Кузьмінський, Л. Москальова, М. Фіцула, Л. Хоружа, М. Ярмаченко та ін.).

Змістовну основу моральної культури становить також родове поняття «культура». Аналіз значної кількості джерел, які присвячені з'ясуванню сутності і змісту культури засвідчує неоднозначність підходів авторів щодо її витоків, закономірностей розвитку, функцій, цінності тощо. Сьогодні вчені наводять понад 500 різних визначень поняття «культура». Безумовно, що аналізувати кожне із таких понять немає можливості і сенсу, а тому для нашого дослідження доцільним є виявлення найбільш усталених підходів щодо змістової характеристики поняття «культура». Одним із таких філософських підходів є акцентуація на тому, що культура є особливим буттям людини і соціуму. Очевидно, що таке розуміння підкреслює її онтологічний аспект, воно формувалося ще в античні часи (Сократ, Платон, Аристотель), піддавалося критиці в епоху Середньовіччя (Августин Блаженний, Северин Боецій, Тома Аквінський та ін.), врешті-решт саме поняття «культура» викристалізувалося лише у XVIII ст. Вважаємо, що це зовсім не випадково, оскільки саме в цей час динамічно змінювалося буття людини в соціумі, нових обрисів набували духовні цінності, ламалися стереотипи суспільних відносин.

У працях німецького філософа – І. Канта, вартісною є ідея взаємозв'язку людини і соціуму саме завдяки культурі. Але доречно буде звернути увагу на важливе застереження мислителя, який писав, що людині, і навіть всьому людству, не треба надто втішатися тим, що вже досягнуто в плані культури і цивілізації. На думку філософа, людям належить більше уваги надавати моральній досконалості. З цього приводу він писав: «Завдяки мистецтву і науці ми досягли високого рівня культури. Ми є надто цивілізованими в сенсі будь-якої толерантності й уважності в спілкуванні один з одним. Але нам ще багато не вистачає, щоби вважати себе морально досконалими. Насправді, ідея моральності відноситься до культури; натомість застосування цієї ідеї, яке

зводиться лише до подоби морального в любові до честі і в зовнішній пристойності, становить лише цивілізацію. З погляду І. Канта, в культурі перехрещуються дві лінії людського розвитку, людської взаємодії: необхідність фізичної досконалості, яка і є «культурою всіх взагалі здатностей для сприяння поставленій розумом мети», і необхідністю моральної досконалості, «культури моральності в нас», яка полягає в тому, щоб виконати свій моральний обов'язок, і при тому із почуття обов'язку (щоб закон був не лише правилом, а й мотивом вчинків), отже, в особистості має бути бажання творити добро [3, с. 327].

Онтологічний підхід щодо аналізу сутності і змісту культури застосовували й інші філософи: М. Бердяєв, Г. Гегель, М. Данилевський, Г. Сковорода, В. Соловйов, П. Юркевич та ін. Зокрема В. Соловйов писав, що культура є основою основ розвитку особистості і всього людства, більше того, вона вводить людей в актуальне спілкування зі світом божественним. М. Гартман, Ф. Ніцше, А. Шопенгауер доводили, що в основі культури знаходиться світова воля. Виступаючи внутрішньою силою, вона спонукає особистість і все людство до культуротворчості, до влади.

Культура як вияв духовності. Одухотворення середовища, в якому особистість перебуває є рефлексією її в культурі. Саме такий підхід був притаманним українським культурно-освітнім діячам, мислителям (М. Бердяєв, В. Вернадський, І. Зязюн, Леся Українка, І. Огієнко, О. Потебня, І. Франко, Т. Шевченко та ін.). Сучасні українські філософи, психологи, педагоги (В. Андрущенко, І. Бех, Г. Васянович, В. Жуковський, В. Кремень, С. Кримський, О. Отич, П. Саух, Г. Філіпчук, Г. Шевченко та ін.) аналізують взаємозв'язок культури і духовності, як з погляду їх інтегральної єдності (світський аспект), так і з погляду християнської антропології, ноології, феноменології і синергетики. Згідно з їх розумінням, людство потребує оновлення духа і душі, вияву морального здоров'я. Автори відстоюють думку, згідно з якою, бездуховність особистості і суспільства є смертю їх культури, омертвінням способу мислення і дії. У цьому аспекті надзвичайно актуальною є думка Е. Гуссерля, який писав, що нині потрібне революціонування всієї культури, революціонування всього культуротворчого способу існування людства.

Зазначимо, що цієї думки дотримувався й український філософ, педагог С. Кримський, який розглядав буття людини у триєдності: діяльність – дух – культура. Мислитель доводив, що дух – це стан активності людини. «Дух характеризує самодійснкня суб'єкта, його здатність відтворювати себе у предметному світі (зокрема культурі) та розпредмечувати цей світ через творчу особистість. Як єдність процесів творчого опредмечування та розпредмечування дух виступає в об'єктивній та суб'єктивній формі» [4, с. 57]. Вчений доводив, що особистість діє у пошуках себе, «самовибудовує себе» в культурі, вона покликана докладати великих зусиль для своєї досконалості, духовного

зростання. Її діяльність є тим засобом, тим механізмом, який активізує внутрішні сили, потенціал для утвердження обріїв прийдешнього.

Важливим аспектом поняття «культура» є ототожнення його з категорією «цивілізація» (А. Тойнбі, О. Шпенглер). Зазвичай такий підхід є емпіричним і не зовсім вартісним. Адже, якщо дефініція «цивілізація» більше віддзеркалює зовнішні ознаки особистості та соціально-культурологічні процеси, то поняття «культура» відображає глибинні, внутрішні процеси, взаємини між людьми, їх духовну цінність. У часи глобалізації не «цивілізація», в її різноманітних формах і виявах, є рушієм людського прогресу, а саме – культура, оскільки, як про це сказано вище, вона володіє універсалізмом людських (гуманних) відносин, вона проникає у всі пори суспільного життя. Система культури, будучи тісно пов'язаною з такими соціальними інститутами, як мораль, освіта, наука, право та ін. фіксує той стан, за яким духовність стає істинним феноменом і рушієм розвитку особистості та суспільства. Крім того, культура разом з духовністю об'єднує цей розбалансований світ, окреслює гуманістичні можливості його розвитку. Що ж стосується безпосередньо освітньої сфери, то культурологічна, гуманітарна парадигма, на думку П. Сауха, має вирішити три головні блоки проблем: «Перший блок пов'язаний із розбалансованістю навчально-виховного процесу й нагальною проблемою його гармонізації. ...Другий блок пов'язаний з розширенням та забезпеченням світоглядної складової освіти. ...Третій, але не менш важливий блок проблем, пов'язаний із найістотнішим фундаментом реконструкції змісту освіти – переходом від школи знань до школи розуміння» [7, с. 77-86]. Безумовно, що пошуки розв'язання цих проблем мають відбуватися на шляху урахування їх триєдності, а також урахування інших болючих проблем, пов'язаних із статусом учителя (викладача), його свободою і матеріальним забезпеченням; конкурсним відбором студентів; посиленням ролі громадських організацій на процес управління освітою тощо.

Важливими для нашого аналізу є поняття «моральна культура» у його тісному взаємозв'язку із поняттям «моральна культура особистості вчителя». Вивчення значної низки першоджерел засвідчує, що проблемі моральної культури вчені приділяють достатньо велику увагу. Зокрема такі вчені, як: В. Андрущенко, І. Бех, Г. Васянович, Л. Волченко, Н. Заячківська, І. Красноштан, В. Кремень, Н. Олексієнко, М. Пащенко, В. Сухомлинський, Т. Чмут, Г. Чайка та ін. характеризують моральну культуру з двох різних позицій: а) як окремо взяту культуру; б) як складову загальної культури. На нашу думку, кожен підхід в науці має право на існування, оскільки тим чи іншим чином відображає зміст цього складного інтегративного явища. Натомість нам більше імпонує визначення, як його сформулював Г. Васянович. Вчений пише, що «... моральна культура педагога становить систему моральних знань і переконань, почуттів і навичок, норм і відносин, інтересів і потреб, культурно-морального досвіду і

безпосередньої поведінки, що спрямована на самовдосконалення, навчання і виховання особистості» [1, с. 21].

Цікавою і вартісною позицією у визначенні сутності і змісту поняття «моральна культура» міститься у філософських працях М. Горлача, В. Кременя, С. Ніколаєнка, М. Требіна та ін. Вчені доводять, що названа дефініція віддзеркалює моральний розвиток та моральну зрілість особистості. Така особистість здатна до вияву співчуття, співпереживання, емпатії, милосердя, совісності тощо. Крім того, для особистості, що володіє високим рівнем моральної культури, характерним є гуманістичне мислення, спрямоване на реалізацію демократичних цінностей, вимог і норм суспільства.

Привертають увагу і ті дослідження у яких помітним є ототожнення дефініцій «моральна культура» з термінами «моральне виховання» або «моральне формування». Хід думки вчених тут зазвичай корелюється з діяльністю особистості. Отже, мова йде про те, що будь-яка діяльність, щоби набути статусу культури, має бути морально спрямованою, відповідати прагненням особистості й очікуванням соціуму. На нашу думку, у такому підході є раціональний зміст, хоча ми не є прихильниками ототожнення навіть близьких за смыслом і навантаженням понять. Все-таки, кожне із понять характеризує той чи інший процес у відповідному значенні. Тому аналіз понять «моральна культура» ми пов'язуємо із поняттям «моральна культура особистості вчителя», а також із категорією «формування».

Як доведено вище, поняття «моральна культура» є інтегративним і корелюється із поняттям «моральна культура особистості вчителя». Видатний український педагог В. Сухомлинський формулюючи своє бачення сутності і змісту моральної культури особистості вчителя писав: «Твоя моральна культура визначається тим, наскільки глибоко ти усвідомлюєш спільні для всіх людей потреби, наскільки свідомо орієнтуєшся на них у своїй особистій діяльності. Те, що добре людям, повинно стати твоєю особистою моральною схильністю, твоєю потребою, прагненням, бажанням. Тільки за цієї умови ти станеш справді вільною, а отже, і щасливою людиною» [10, с. 266]. Не важко побачити, що у поглядах на сутність і зміст моральної культури В. Сухомлинський дотримувався таких головних положень: а) моральна культура стає духовною силою завдяки її переконанням, ідеалам, прагненням, бажанням; б) моральна культура є дієвою, активною силою, яка спонукає до моральних вчинків особистості; в) моральна культура особистості продуктивно формується залежно від культурно-освітнього середовища; г) моральна культура особистості повинна стати її духовною, внутрішньою потребою; д) сформована належним чином моральна культура є щастям особистості, надійним регулятором людських відносин.

Останнім часом питання формування моральної культури у майбутніх учителів в процесі їх професійної підготовки, активно досліджують вчені: В. Біблер, Л. Бурдейна, Т. Ісаєнко, С. Крук, В. Лозовой, Л. Москальова, І. Надольний, В. Салко, А. Шемшурина та ін.

Зокрема Л. Москальова у монографії «Виховання у майбутніх учителів морально-етичної культури: теоретичний та методичний аспекти» (2009), обґрунтувала особливості виховання моральної культури у майбутніх учителів, вибудувала його модель, а також запропонувала умови впровадження авторської системи виховання. Вчена із занепокоєнням пише про односторонність освітньої системи: «У вищій освіті гіпертрофована навчальна функція, а, як відомо навчання майбутніх педагогів має не тільки орієнтувати на підготовку до роботи в умовах сучасних технологій, на споживання великої кількості інформації, але сприяти їхньому виходу на новий рівень морально-етичної культури, що відповідає розвитку цих технологій і поступовому відкриттю змісту тих або інших текстових повідомлень. Отже, зневага до впровадження культури, застосування науки, наукових досліджень без опори на етичні й моральні повчання призводять до глобальних катастроф, ставить існування людства під загрозу. Саме тому велика увага повинна приділятися освіті моральній, яка має започатковуватись у педагогічних вузах країни» [6, с. 422-423].

Отже, підсумовуючи, зазначимо, що моральна культура майбутнього учителя – це інтегративна категорія, яка віддзеркалює його духовний світ і є потужною спонукальною силою розвитку вихованців, їх самовдосконалення і самореалізації.

Список використаних джерел:

1. *Васянович Г. П. Педагогічна етика: Навчальний посібник. Вибрані твори: У 7 т. Т.3. Львів: Норма, 2015. 420 с.*
2. *Гегель Г. Філософія права. Пер. с нем. / Ред. и сост. Д. И. Керимов, В. С. Нерсисянц; Авт. вступ. статті и примеч. В. С. Нерсисянц. М.: Мысль, 1990. 524.*
3. *Кант И. Лекції по етике: Пер. с нем. / Общ. ред., сост. и вступ. ст. А. А. Гусейнова. М.: Республика, 2000. 431 с.*
4. *Кримський С. Під сигнатурою Софії. К.: Вид. дім «Киево-Могилянська академія», 2008. 367 с*
5. *Малахов В. А. Етика: Курс лекцій: Навчальний посібник. 4-те вид. Либідь, 2002. 384 с.*
6. *Москальова Л. Ю. Виховання у майбутніх учителів морально-етичної культури: теоретичний та методичний аспекти: монографія. Мелітополь: ТОВ «Видавничий будинок ММД», 2009. 464 с.*
7. *Саух П. Від розбалансованості до синергії освітнього процесу: проблеми і перспективи/ Горизонт духовності виховання: колективна монографія / The Horizon of Spirituality of Education: collective monograph. Уклали й підготували Йонас Кевішас та Олена О. Отич. Вільнюс: Zuvendra, 2019. С. 74-90.*
8. *Сковорода Г. С. Вхідні двері до доброго християнського життя. Буквар миру. Книга для сімейного читання. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2015. С. 36-47.*
9. *Спиноза Б. Этика. Избранные произведения. В 2-х т. Т. 1. // Общ. ред. В. В. Соколова. М.: Гос. изд. полит. лит-ры, 1957. С. 359-618.*

10. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину. Вибрані твори. В 5-ти т. Т. 2. К.: «Рад. школа», 1976. С. 149–408.

Науковий керівник: Васянович Григорій, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри гуманітарних дисциплін та соціальної роботи Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

УДК 376.112.4

Людвикевич Анастасія, учитель-дефектолог
Средняя школа № 177 г. Минска
Минск, Республика Беларусь

ВОЗМОЖНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПРИЕМОВ АРТ-ТЕРАПИИ В КОРРЕКЦИОННОЙ РАБОТЕ С ДЕТЬМИ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА С РАССТРОЙСТВОМ АУТИСТИЧЕСКОГО СПЕКТРА

Аннотация: в статье рассмотрены классические случаи нарушений сенсорной интеграции у детей младшего школьного возраста с расстройством аутистического спектра, приведены примеры, характеризующие данные нарушения. Также автор рассматривает направления арт-терапии, ключевые приемы сенсорной интеграции и их взаимосвязь в коррекционной работе с детьми с расстройством аутистического спектра. Приведены примеры использования приемов арт-терапии на коррекционных занятиях по развитию познавательной деятельности у ребенка с расстройством аутистического спектра в условиях школьного обучения.

Ключевые слова: расстройство аутистического спектра, арт-терапия, сенсорная интеграция, коррекционная работа, приемы, методы.

Lyudvikevich Anastasiya, defectologist
Minsk Secondary school №. 177
Minsk, Republic of Belarus

OPPORTUNITIES FOR USING ART-THERAPY METHODS FOR CORRECTIVE WORK WITH CHILDREN OF YOUNGER SCHOOL AGAINST DISORDERS OF AUTISM SPECTRUM

Abstract: the article discusses the classic cases of sensory integration disorders in primary school children with autism spectrum disorder, examples are given that characterize these disorders. The author also examines the types of art therapy, key techniques for sensory integration and their relationship in corrective work with children with autism spectrum disorder. Examples of the use of art therapy techniques in correctional classes on the development of cognitive activity in a child with an autism spectrum disorder in a school environment are given.

Keywords: autism spectrum disorder, art therapy, sensory integration, correctional work, techniques, methods.

Сенсорная интеграция является врожденной реакцией организма на сигналы, поступающие из внешнего мира, полученные от всех рецепторов человека. Осязание, обоняние, слух, зрение, вестибулярный аппарат вкус информируют человека о происходящих процессах в окружающем мире. У детей с расстройством аутистического спектра зачастую происходит сбой в приеме,